

ACC. N:R. M.10905:1-10.

Landskap: Småland

Upptecknat av: Folkskoll. G. A. Hartman

Härad: S. Möre

Adress: Pellamåla, Vissefjärda

Socken: Vissefjärda

Berättat av: upptecknaren

Uppteckningsår: 1949.

Född år 1888 i Färglasjö, Vissefjärda

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Vad folk läste för.

s. 1-10.

1
ACC. N:R M.10905:1.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

VAD FOLK LÄSTE FÖRR I VÄRLDEN.
=====

I vår avlägsna skogsbygd var det förr i världen klent beställt med böcker och tidningar. Folk kunde i allmänhet läsa nödtorftigt innantill tack vare skolorna, hur dana de var, samt barnens undervisning av någon gamling i hemmet, av prästen vid konfirmationen, någon privat betald lärare osv. Läslusten var inte vidare med, de allra flesta läste för att de var tvungna, läxor i skolan och konfirmationen, vid husförhöret o. a. tillfällen. Några läshungriga fanns ju, men tillgången till tidningar och böcker var dålig och dels hade man inte heller råd eller var för "tavarlig" för att vilja kosta på pengar på lektyr av även enklare slag.

Så gott som de allra flesta hade endast tillgång till bibel, psalmbok, katekes, almanacka, andaktsböcker såsom Moses och Lambsens visor, Hjärte-boken, postillor av Luther, Norborg, Arndt, Schriwer m. fl. Man köpte antingen på marknader eller av knallar skillingtryck samt visor, de senare besjungande någon aktuell händelse, ett mord t. ex. Nyhetstidningar lästes så gott som enbart av prästen, länsman och andra herrskaper, vilka

ACC. N:R M. 10905:2.FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Även följde med sin tid på böckernas område. Jag skall nu redogöra lite för hur det var med lektyren i denna bygd under min barndom (för c:a 50 år sedan) samt fram till närvarande tid.

Som sagt var bokbeståndet ringa i allmogehemmen, och då postgång saknades ända fram till början av 1900-talet - man hämtade post därför innan själv i postluckan på stationen eller hos någon handlare i Vissefjärda, där man gjorde sina inköp - var det inte många prenumeranter på tidningar på poststationen.

I mitt hem i Fåglasjö hade mina två farbröder Johan och Frans Hartman tagit studentexamen omkring 1870, och de började med att ha tidningar, enligt vad som jag hörde berättas. Det var Svenska Familje-journalen. Om de dessutom hade nyhetstidning eller köpte romaner, kan jag inte erinra mig, men det är mycket sannolikt. Vid den tiden bodde min faster, då ogift, hemma hos farfar på undantaget i Fåglasjö, och hon började att läsa sina bröders tidningar och ev. böcker, varigenom hennes läshunger mer och mer utvecklades, så att hon slukade allt vad hon kom över. Och hon fortsatte därmed hela sitt liv. Av mina kusiner i Stångsmåla gav sig den äldste, Johan August Hartman, död som apotekare i Stockholm, ut att

ACC. N:R M. 10905:3.FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

studera och började att introducera tidningar och romaner i sitt hem där. Hans broder, Alfred Hartman, innehavare av fädernegården i Stångmåla, nu död, blev även han bokälskare och skaffade sig ett stort bibliotek. Då han även hade tidningar, i vilka följetongerna lästes och klippades ur fördrev han all sin lediga tid med läsning av allt han kom över. Han var även duktig bokbindare, självlärd, och band in följetongerna till böcker, satte pärmar på familjejournalen, Allers o. a. veckotidningar, på de inköpta häftade böckerna, på arbeten i häftesform osv. Därigenom kom han att samla allt vad han köpt i bokform, och hans hyllor var välförsedda. Då han gick på bokauktioner, tog han en skäppekorg med sig, och denna köpte han semvetsgrant full vid auktionen. Och han köpte inte vad som helst: han hade noga reda på, vilka förf. som var goda, deras verk och sovrade ut och köpte det bästa. Var det bra böcker, kunde han följa dem långt och betala högt, om han föresatt sig att bli ägare av boken i fråga.

Den första tidningen i vår by, som jag minns, var Smålandspostens Veckoblad, som då kom ut en gång i veckan. Det var vår granne, Olof Petersson, som var prenumerant på den. Han hade skaffat sig den på posten i

ACC. N:R M. 10905:4FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Långasjö, dit vi från Fåglasjö hade lite närmare än till Vissefjärda. Men han hämtade inte tidningen själv utan en bonde i Prämboda, Långasjö, ett par km från Fåglasjö, vilken var söndag var i kyrkan, tog hem den med sig, och på söndagseftermiddagen var grannens pojkar efter tidningen. Det var för över 50 år sedan detta.

Vid samma tid, omkring 1890, började mina äldsta syskon ge sig ut att studera, och så kom det sig att även vi i mitt hem började att prenumerera på tidningar, komma över böcker m.m. Den första nyhetstidning, vi prenumererade på, var Aftonbladets halvveckoupplaga, senare med bil. Brokiga Blad och Lantmannabladet. Jag minns ännu, hur jag slukade denna tidnings följetong: det var Sherlock Holmes detektivhistorier och Rad-schas krigsromaner, som fångslade mig så oerhört. Så prenumererade far på Barnens Vän, men vi tyckte bättre om Saga samt Folkskolans Barntidning, vilka kom en efter annan under årens lopp, mest som julklapp av de äldre av mina syskon.

Så omkring sekelskiftet satte mina äldre syskon samt kusinerna från Stångsmåla jämte några andra i gång en läsecirkel samt inköpte ett antal böcker, vilka cirkulerade mellan medlemmarna. Jag skulle tro, att de var

ACC. N:R M10905:5FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

med de första, som på detta sätt skaffade sig lektyr till billigt pris. Och då böckerna kom till min hemmavarande syster, som var med i cirkel, så passade jag på att läsa dem också, i smyg förstås. Det var inte alla böcker, som var lämpade för en 12-åring, men jag var sugen på allt läsbart och snek mig till att läsa, ja, t.o.m. satt vid en liten bleckklampa eller ljusstump om kvällarna nästan till midnatt ibland. Man kunde knappt slita mig ifrån lektyren. Bland cirkelböckerna komer jag ihåg Quo vadis, Ett köpmanshus i skärgården, Giftas m.fl.

Mina äldre syskon samt de jämngamla kusinerna i Stångsmåla var redan som barn intresserade av att läsa, men de skrev själva också. De utgav under några år en egen tidning, skriven och illustrerad av dem själva. Vartannat nummer redigerades och utgavs i Påglasjö, vartannat i Stångsmåla. Det var med stor spänning, naturligtvis, som ett nytt nummer mottogs av läsarna!

En handlare i Pellamåla, C.A. Gyllenberg, började med att sälja premieböcker, som utkom i häften á 10 öre. Med t.ex. Galärslaven Roccambole följde med sista häfte, till alla som punktligt löst hela "verket" ett premium, bestående av en kaffeservis av nickel, ett regulatorväggur o.d.

ACC. N:R M. 10905:6.FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Abbonnenterna var många att börja med, men till sist kom de underfund med att det var dålig affär och att lektyren var underhållig och "premién" fick dyrt betalas.

En förf., vars böcker åtminstone för pojkar, - jag tänker då huru jag själv tyckte - var intressanta och spännande, var J.O. Åberg. Hans historiska berättelser, Under snapphaneeken, På köpingshus o.s.v. slukade vi, och kom vi över några genom lån, så var de snart genomlästa. Vår granne Olof Peterssons hustru Kajsa Ulana var intresserad följetongsläserska, och genom henne fick vi läsa C. Aug. Cederborgs historiska romaner, som bl.a. var införda i Hälsingborgsposten, t.ex. Kopparskrinet och Duvans dotter. Jag läste även Starbäck's hist. romaner, vilka också var illustrerade av Jenny Nyström. Fätskärens berättelser kom vi att få låna, och den boken tilltalade också pojkfantasin.

En bok, som väckte ett väldigt uppseende, hade av en bonde i byn inköpts, men den hörde jag bara omtalas. Den handlade om ingenting mindre än att världen skulle förgås. Förf., hans namn känner jag ej, hade t.o.m. utsattår, dag och timme, och bonden i fråga talade om saken med alla han råkade. Det blev en dyster stämning i många hem, när ämnet avhandlades,

ACC. N:R M.10905:7.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

det säger sig självt, och ju mer dagen nalkades, desto räddare blev man. Man gick dock inte så långt att bönderna sålde av sina gårdar eller företog sig något annat, man bara väntade och hoppades att bokens förf. ljög. Och när dagen och tommen så kom, utan att jorden förgicks, drog man en lättnadens suck!

För att återkomma till bokauktionerna, så gick de ju till som en vanlig auktion. En låda böcker rekvirerades, och i denna var det mesta skräp, mets häftade böcker men också en del värdefull litteratur samt en del i vackra band. Även jag försökte mig några gånger på att hålla bokauktioner, men förtjänsten på dem var rätt minimal. Försäljningssumman för en auktion kunde uppgå till 100-150 kr, och på det hade man 20 %.

Numera hörs inte sådana auktioner av utom möjligen i städerna.

När man talar om vad folk läste förr i tiden måste man också nämna jultidningarna för skolbarnen. Varje jul tog vår lärarinna hem åt oss Jultomten, Tummeliten, Julklockan och Julkärven, som kostade 25 eller 15 öre. I många hem var det den enda lektyren för barnen under året. Särskilt Jultomten var bra, tyckte vi alla, men felet var att de räckte så lite för de läshungriga av oss.

ACC. N:R M. 10905:8.FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Skillingtrycken fanns i en del stugor och lästes samvetsgrant av alla. I mitt hem såg jag inte till dessa, men vår torpare, träskomakaren Karl Johan Karlsson, köpte dylika, och hans barn lärde dem t.o.m. utan till. Jag minns en höst, när torparens pojke Aldo var hos oss i mitt hem och plockade potatis och han skulle ligga hos oss om nätterna. Han och jag skulle ligga tillsammans, och innan vi somnade läste han upp utan till dylika skillingtryck, av vilka jag särskilt kommer ihåg Sankte Per och broder Lustig, vilken historia jag fann rolig. Vad jag beundrade Aldo för att han kunde hela berättelsen som ett rinnande vatten! Så brukade inte jag läsa tidningar och böcker, jag slukade dem så fort jag hann.

Så kom tiden omkring 1910. Tidningar och böcker hade trängt in i allt flera hem, först och främst dagstidningarna, därefter veckotidningarna. Det kom nya sådana då, såsom Vecko-Journalen med Allt för Alla, och sedan 25-öresböckerna. Det var ju intet annat att säga om dessa än att allt var gott. Men samtidigt hade vi också Nat Pinkerton och Dick Carter, bloddrypande detektivhistorier av amerikanskt ursprung, och då de var billiga, samt rafflande, var det många som köpte dem. Även barnen fick dem i händerna och läste dem medan håret reste sig och kalla kårar drog ut-

ACC. N:R M10905:9.FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

efter ryggraden. Som väl var lyckades myndigheterna dämna upp för denna smutslitteratur, som om den fått sprida sig kunnat allvarligt skada de ungas sinnen.

I början då dagstidningarna började sprida sig utåt landsbygden, hade man ingen tanke på att ta en viss tidning bara för att den hade den rätta politiska färgen, som överensstämde med abonnentens politiska inställning. Det var andra synpunkter, som gjorde sig gällande vid val av tidning: den skulle vara billig, och den skulle ha ett intressant och lättläst innehåll, ha följetong samt berättelser, sagor, pristävlingar m. m. Aftonbladets halvveckoupplaga var den tiden småfolkets tidning, och omkring sekelskiftet antar jag att den var Sveriges mest spridda nyhets-tidning. Man hade ont om pengarna i bonde- och arbetarhemmen för 50 år sedan, och ofta slog sig två eller tre familjer ihop om en tidning, d. v. s. grannar i samma by. Ibland kunde det hända att det dröjde ett par veckor innan man hämtade posten i Vissefjärda, antingen det var på posten eller hos sin handlande. Detta kunde inträffa under snörika vintrar, då man inte kunde ta sig ut till posten förrän vägarna skottats och plogats, eller under vår, sommar och höst, då det var så brått med arbetet på gårdarna,

ACC. N:R M.10905:10.FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

att man inte hade tid att fara den milslånga vägen till stationen. Och då blev det inga färska nyheter, då tidningarna äntligen kom! Man var då inte så bortskämd, om nyheterna skulle vara någon vecka gammal. Det var att läsa numren i tidsföljd, och det medhans gott, för denna tids nyhetsblad var ganska torftiga och småfnuttiga till format jämfört med dagens tidningar.

Numera finns det inget hem, där det är utan dagstidning. Men ännu i dag förekommer det, att ett par grannar har tidningar tillsammans. Då prenumererar man på var sin och sedan byter ihop sig. Veckotidningarna är också rätt allmänna, men det är sällsynt att de prenumereras på, man köper dem i nästan var handelsbod, även långt ute på landsbygden. Det är Allas veckotidning och Hemmets veckotidning, som kanske mest säljes i vår bygd, men de köps inte så mycket nu som för några år sedan. Skolbarnen har i skolan tillgång till goda och intressanta böcker, lämpade för deras ålder, och i vår ort har man för ungdomar och äldre JUF-biblioteket. Vill man låna böcker annanstädes i socknen, så har vi sockenbibliotek, SES och ABF m.fl. Det finns fortfarande hem, där aldrig läses en bok, skall det vara något utöver dagstidningen, blir det då veckotidningar av nämnd typ. Man får hoppas att biblioteken blir mer och mer anlitade, att dessa mer och mer blir i tillfälle att erbjuda nyutkommen och god läsning, för att köpa böcker för den enskilde ställer sig för de flesta alltför dyrt.-